

A. PROVINSIALLÄKARRAPPORT

Av J W Lindwall

Provinsialläkare i Håbo-Tibble 1864

Översatt av Agneta Allerstav 1978. Artikeln är hämtad ur UKF:s bok Vand hände egentligen? 1990

Innehåll:

- * *Allmän beskrivning av bygden*
- * *geografisk belägenhet, näringsliv, kommunikationer, inga självägande bönder, statsystemet*
- * *Väderlek och årsväxter*
- * *Sjukdomar, Sundhetspolis, Fattigvård*
- * *Välgörenhet, folkskolor, sockenbibliotek*
- * *Hälsobrunn, Vaccination, Apotek*
- * *Barnmorskor*
- * *Kvacksalvare*

Till Kongl. Sundhetskolegium från Tibble provinsialläkardistrikt 1865.

Då jag nu går att till Kongl. Sundhetskolegium afgifva den **första årsberättelsen** från Tibble nyinrättade Provinsialläkardistrikt, torde det icke anses ligga utom gränserna för en sådan berättelse att i korthet förutskicka några allmänna uppgifter rörande distriktets topografiska beskaffenhet, befolkningen, distriktets skiljande från Enköpings provinsialläkardistrikt dit den förut hörde m. m. som icke torde sakna sitt intresse.

Tibble Provinsialläkardistrikt som innefattar Bro och Håbo härad, eller den sydöstra delen af Upsala län, bildar en halfö, som på de flesta sidor är af sjön Mälaren kringfluten, hvilken ock med flere långa vikar skär djupt in i landet. Denna **geografiska beskaffenhet** gör dessa härad tidtals nära nog isolerade och tyckes ensamt för sig tillräckligt ådagalägga, huru välbetänt den åtgärden war, att här stationera en **egen läkare**.

Häradena hade visserligen långt före detta insett behovet häraf och dragit försorg om erhållandet af egen. Distriktsläkaren, hvilken varit stationerad på nuvarande provinsialläkarboställe, men då under sednare år ingen distriktsläkare varit inom häradena

Tecknare Tomasz Pydzik

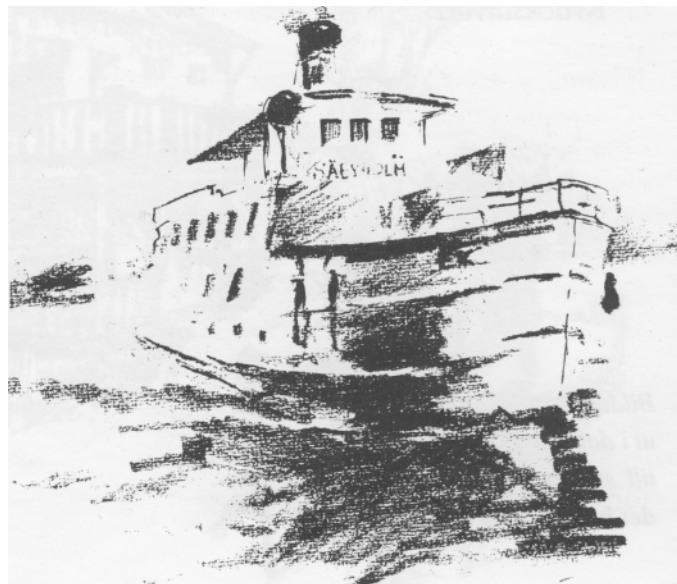
anställd så war allmänheten hänvisad hufvudsakligen till i Sigtuna stad boende läkare för läkarvårds erhållande. Obeqvämligheten utaf och svårigheterna wid läkarens hemtande från ett på andra sidan sjön beläget ställe gjorde likväl häradsborna betänkta på att blifva delaktiga af Rikets ständers frikostiga anslag til nya Provinsialläkarlöner och man gick derföre i författning om anskaffande af bostad till den blifvande läkaren.

Genom träffad överenskommelse med egarne af Aske gård blef **lägenheten lilla West-Tibble** i Tibble sn af Håbo härad bestående af 2 11/12 tunnland jord med nödige åbyggnader, upplåten till blifvande läkareboställe mot en årlig afgift af 16 tunnor spannemål hvarjemte häradena med undantag af Öfver- och Yttergrans sn förbundo sig att boställets byggnader underhålla. Sedan Kongl. Majt den 8de Mars 1864 i Nåder fastställt detta häridenas beslut, blef den nya provinsialläkartjänsten till ansökning kungjord samt undertecknad den 9 dec. samma år till Provinsialläkare i Nåder utnämnd, hvarefter tjensten blef af mig den 16de jan. 1865 tillträdd.

Bro och Håbo härad med en **befolkning** wid 1865 års slut af 6.642 personer (födda 199, döda 134) äro i allmänhet wäl odlade och bördiga. Kring Mälarens stränder synnerligen i distriktets södra del (Bro härad) finnas en del lanka och låglänta trakter, marken är här mera jemn och kal, under det att den i den öfriga, norra delen af distriktet (Håbo härad) är något mera kuperad samt skogbewuxen. **Jordbruk och ladugårdsskötsel** äro här hufvudnäringar, såsom binäringar kan man endast betrakta **tegelbruksrörelsen** på en del herrgårdar samt **skogsafwerkning**, litet **jagt och fiske**. Uplandsallmogen är såsom bekant icke synner-

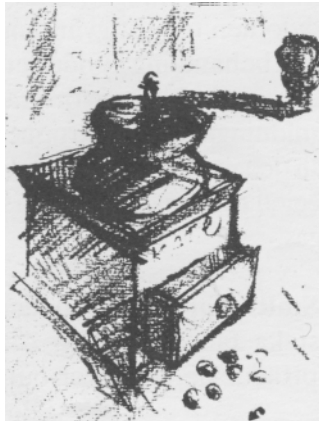
ligen berömd för slöjdskicklighet och företagsamhet. Befolkningen utgöres endast till en del af sjelfegande allmoge, till stor del har jorden kommit i händerna på **större egendomsegare**, hvilket inom Bro härad uteslutande eger rum. Detta härad har nemligen **inga sjelfegande bönder** och har följaktligen icke åtminstone på sednare tider warit wid riksdagarne inom Bondeståndet representeradt.

I anledning af dessa förhållanden är befolkningen långt mindre, än den bördiga jorden skulle kunna föda och en mängd spannemål och ladugårdsprodukter afsattes också på Stockholm. Med dessa transporter sysselsattes också en mängd personer. Synnerligen under de tider af året, då **ångbåtstrafiken** uphört, att folket ofta får slita ondt på dessa resor är en naturlig **sak**, hvilken icke är utan menligt inflytande på helsestillståndet. Genom denna lifliga beröring med hufvud-

staden har folket likwäl wunnit mycket i hyfsning, hvilket också wid årets bewäringsmönstring med Bro härad wäckte länets höfdings uppmärksamhet. Om man också icke kan förneka att medaljen har sin frånsida, så torde likawäl icke den glädjande företeelsen böra förtigas, att gröfre brott äro inom dessa härader högst sällsynta samt att dryckenskapen enligt uppgift från flere församlingar betydligt **minskats**.

Folklynnet liknar i wiss mån den öfriga Upländska befolkningens på slättlandet. I likhet med förhållandet i de flesta öfriga delar af vårt kära fädernesland läser **lyxen** här wara i stigande beträffande såwäl klädedrägt som lefnadssätt. Man söker efter råd och lägenhet att efterapa moderna i hufvudstaden och krinoliner är här lika outhärlig för de förnämre damerna som för pigan och statkarlshustrun, för hvilka sednare de icke utan mehn för helsan blifwit nödwändigare än de warma och hemmagjorda underkläderna. Den lägre befolkningens födoämnen utgöras af åkerns och ladugårdens produkter samt sill och strömming. **Kaffet** förbrukas i ymnighet synnerligen af qvinnokönet samt betraktas af många såsom det wiktigaste födoämnet. Mer än en gång har jag, då jag wid behandlingen af de talrika kroniska magkatarrherna och Cardialgierna förbjudit det öf-

werdrifna bruket af kaffe, mötts af den frågan: "hvad skall jag då lefva af?" Sorgligt, men sant!

Den jordbrukande befolkningen är till en del i goda, till en del i bergliga wilkor. För den tjenande klassen är **statsystemet** i fullaste grad tillämpadt. Endast på de egendomar, der god husbonde eller rättsinnig förwaltare wårdar sig om sitt folk, är detta system mindre tryckande. Deremot klagas från distriktets alla socknar öwer detta **aflöningssätts olämplighet**, såsom i allmänhet utöfvande ett skadligt inflytande på folkets sociala och sedliga förhållanden synnerligen af de skälen att de ständiga förflyttningarne fram och åter, som här äro så wanliga, göra folket likgiltigt för den torfva det för tillfället bebor, och de oftast knappa aflöningarna för talrika familjer qvarhålla det i fattigdom, förslöande både för kroppens och själens krafter och utveckling.

Fördomar och widskepelse saknas wäl lika litet här som annorstädes, dock har jag förmärkt mindre af dessa lyten här än i andra delar af vårt land. Några för dessa härader egendomliga folkseder och bruk finnas icke och kunna swärligen finnas då befolkningen är till stor del inflyttad från rikets flesta provinser. Detta gäller i synnerhet från Bro härad, der knappast en tiondel af befolkningen är född i orten.

1. Wäderlek och årswäxter:

Såsom man torde erinra sig, war wintern under Februari och Mars månader förra året ganska sträng, så att temperaturen ofta nedgick till -20, stundom ända till -30C. I påtagligt sammanhang härmed stod den stora freqvensen under denna tid af inflammatoriska

affertioner af respirationsorganerna, hvilka sjukdomar med en blidare wäderleks inträde upphörde, för att sedan under årets lopp endast uppträda i enstaka fall. Huruvida de mot slutet af året något talrikare förekommande inflammationerna i svalget stodo i något slags beroendesamband med den höstliknande vintern, derom vågar jag icke uttala någon bestämd öfvertygelse. I öfrigt synes wäderleken icke under årets lopp ha utöfvat något märkbart inflytande på helsotillståndet och sjukdomslynnnet inom distriktet, hvilket äfven gäller om årswäxten.

2. Allmänna förekomne sjukdomar.

A) **Endemiska.** Några för orten egendomliga sjukdomar har jag under den korta tid som jag här tjänstgjort, icke haft tillfälle att iakttaga. De intermittenta febrarne äro såsom bekant hemmastadde kring Mälarens stränder och lära också under föregående år uppträdd mera talrikt inom detta distrikt. Det har därför väckt min uppmärksamhet, att under förflutna året så ringa antal fall af frossa förekommit, att endast 5 sådana blifvit af mig antecknade. Jag tilltror mig likväl icke kunna afgöra om orsaken härtill är att söka i wäderlekens förhållande eller i en allt mer framskridande odling och utdikning af sankare jordmån eller i andra förhållanden. Sannolikt skola kommande år lemna rikare tillfälle att observera ifrågavarande sjukdom.

B) **Epidemiska.** Såsom min till Kongl. Collegium afgifna rapport angifvit, hafva under förflutna året smärre epidemier af **Scharlakansfeber** och **Smittkoppor** inom distriktet förekommit. Den förra uppträdde med enstaka fall i augusti och september månad, blef mera allmän i october och förra hälften af november

månad samt höll sig hufvudsakligen inom Öfver- och Yttergrans socken. Enstaka fall förekommo likaväl inom andra församlingar. Inom Ofvergrans socken hade sjukdomen en tid want gängse och skördat flere offer (enligt pastors uppgift tillsammans 13 st) innan jag derom blef underrättad. Sedan besökte jag socknen flere gånger och fann sjukdomen i början ganska elakartad i synnerhet i anseende till de diphteritiska processer i svalget, som ofta åtföljde densamma. Sjukdomen angrep hufvudsakligen barn och yngre personer. I de flesta fall kunde man konstatera sjukdomens uppkomst genom smitta. Förloppet erbjöd ingenting ovanligt. I de flesta fall efterföljdes sjukdomen af hydropiska symtom, hvilka wanligen lätt och fort försvunno. Endast i få fall kunde ägghvita i urinen upptäckas. Att isolera de sjuka från friska mötte ofta stora svårigheter, enär almogen svårligen kunde öfvertygas om sjukdomens smittosamma art. Behandlingen lemnade oftast gynnsamt resultat, och war detta i synnerhet fallet, när de anhöriga kunde läras att noga utföra mina föreskrifter. Jag lade i synnerhet wigt på lokala toucheringar i svalget med temligen starka lapislösningar, enär jag tyckte mig finna, att sjukdomen tog ett gynnsamt förlopp i de fall, der en sådan behandling kunde genomföras. Invärtes användes hufvudsakligen clorsyradt kali samt utvärtes fett- ingnidningar af hela kroppen under början af sjukdomen och warma bad under desquamationsstadium. En speciell rapport öfver scharlakansfeberns epidemi bifogas.

Smittkoppor hafva under årets lopp förekommit i enstaka fall, endast på Arontorp i Kalmar socken uppträdde de, som af en mindre epidemi, hvilken höll

sig i en der befintlig statsbyggnad, hvilken af 2ne boende familjer angrepos alla, som icke genom vaccination eller vaccination woro skyddade. Ett nyfött barn afled. I öfrigt förlöpo smittkopporna temligen lindrigt. Vaccination sattes genast igång i de församlingar der koppssjukdomen wisade sig och anmodades presterskapet, att i synnerhet uppmana äldre personer att låta revaccinera sig.

c) **Sporadiska.** Såsom jag redan antydt herrskade under vintermånaderna en öfvervägande benägenhet för katarrhala och inflammatoriska sjukdomar i andedräftsorganen. De kroniska **magkatarrerna** och kardialgierna hafva äfven under årets lopp temligen talrikt förekommit. Orsakerna till dessa sjukdomar lära wäl sannolikast wara att finna uti olämplig föda och öfverdrifvet bruk af kaffe. **Bleksot** har förekommit i färre antal fall, än jag wid min början af min verksamhet här wäntade. **Skrofelsjukdomar** har jag här funnit wara rätt sällsynt, ett förhållande, som så mycket mera wäckt min uppmärksamhet, som jag under tjänstgöringen på Universitetsstadens kliniker wunnit den erfarenhet, att denna sjukdomsform ingalunda är sällsynt i andra delar af provinsen. Sjukligheten har för öfrigt under året warit temligen obetydlig.

d) Af **Syfilis** hafva endast 2ne fall förekommit, hvilka blifwit till länets kurhus remitterade. Kroniska **hud-sjukdomar** hafva äfven ganska sparsamt wisat sig.

e) **Sinnessjukdomar:** inga

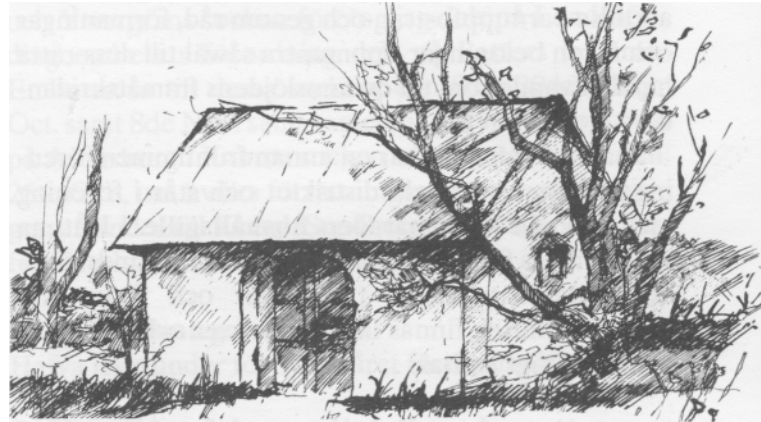
f) **Epizootier:** ej af mig kända.

3. Förhållandet i allmänhet medicinskt.

a) **Sundhetspolis:** Kommunalstyrelsens verksamhet för allmänna helsowården, sockenapotek m. m. Sundhetspolisen handhafves af kommunalstyrelserna hvilkas åtgöranden härutinnan hufvudsakligen inskränkt sig till vaccinationens handhafvande. Endast i Ofvergran widtogs på min inrådan den åtgärden, att för en tid suspendera folkskolans verksamhet, enär Scharlaksfeber war inom socknen gängse och äfven wisat sig inom den i skolhuset boende skollärares familj.

Sockenapotek finnes ingenstädes.

b) **Fattigvård och fångvård:** Fattigvården som inom

Fram till 1960-talet låg vår polisstation i Bålsta. Den gamla finkan finns ännu kvar, nu som arkiv. Den ligger utefter landsvägen väster om Bålsta järnvägsstation.

ett par församlingar lärer wara ganska tryckande i anseende till mängden af behöfvande, torde i allmänhet anses ändamålsenligt ordnade. Understöden utdelas dels med penningar, dels med mjöl och andra

födoämnen. Dessutom utdelas ifrån en del herregårdar ganska betydliga understöd i synnerhet åt egna underhafvande. I saknad af statistiska uppgifter är jag icke i tillfälle att kunna uppgifva hvarken de fattigas antal inom distriktet, ej heller totalbeloppet af det understöd, som åt dem utdelas. Med fångvården har jag icke haft att skaffa, något kronohäkte finnes icke heller mig veterligt inom distriktet.

c) Allmänt. Vägörenhetsinrättningar, folkskolor, sockenbibliotek.

Inom distriktets 11 socknar finnes 11 **fasta skolor**, 5 **småskolor**, 3 **slöjd- och syskolor**. I Bro pastorat existerar en **fruntimmersförening** som har till ändamål att tillse barnuppfostran och genom råd, förmaningar och äfven belöningar uppmuntra såväl till dess rätta handhafvande som till qvinnoslöjdens framåtskridande.

I samma syfte verkar en annan fruntimmersförening som omfattar hela distriktet och står i förening med Bro och Håbo häraders **hushållsgille**. I Håtuna socken njuta fattiga skolbarn understöd af Lindström-ska testamentsfonden till kläder och föda. Nio **sockenbibliotek** finnas inom distriktet och lära i allmänhet flitigt anlitas.

d) Helsobrunnar och badorter.

Inom Yttergrans socken lärer finnas en jernhaltig **mineralkälla**, som stundom anlitas af kringboende personer, men undertecknad har ännu icke haft tillfälle att närmare undersöka dess beskaffenhet.

e) Vaccination och revaccination. Vaccinationsjournalerna för 1864 jemte den af mig upprättade Sum-

mariska rapport öfver skyddssympningen blefvo i juni månad insända till Konungens Befallningshafvande i Upsala. Af rapporten synes, att nämnde år 198 personer blifvit med framgång vaccinerade samt att revaccination blifvit i Ofver- och Yttergrans socken verkställd på tillsammans 100 personer (87 med framgång, 13 utan framgång). Anmärkas bör likväl, att dessa uppgifter icke omfatta distriktets alla socknar, enär vaccinationsjournalerna för Bro och Lossa sn väl blifvit enligt pastors uppgift i wederbörlig tid insända till Kongl. Befallningshafvande, men aldrig kommit mig tillhanda.

I anledning deraf att några fall af smittkoppor under mars månad 1865 inträffade anmodades wederbörande, att enligt vaccinationsreglementets föreskrift ofördröjligen föranstalta om vaccination och revaccination, men enär vaccinationsjournalerna för detta år ännu icke kommit mig tillhanda, är jag icke i tillfälle att meddela resultaterna af skyddskoppsympningen under redogörelseåret.

f) Apotek finnes ännu icke inom distriktet, men då Kongl. Majt i nåder bewiljat, att ett Apotek med personligt privilegium finge på Provinsialläkarens anmälan om behovet af ett sådant anläggas, gjorde undertecknad un-

der förliedet är wördsam framställning om dess anläggning, hvarpå Med. styrelsen härom gick i författning. Fem sökande lära wid ansökningstidens utgång (i Dec.) anmält sig, utan att till min kunskap kommit, det Apotekare ännu blifvit utnämnd. För att likväl i någon mån afhjälpa det stora behovet af ett Apotek härstädes, har jag försett mig med ett mindre medikamentsförråd, derifrån jag, såwidt min tid medgifvit, tillhandahållit allmänheten sådane medikamenter, som i allmännare förekommande eller hastig hjälp fordrande sjukdomsfall warit erforderlige.

g) Barnmorskewäsendet är inom distriktet på ett tillfredsställande sätt ordnad. Samtliga socknarne hafva antingen anskaffat egen barnmorska eller ock förenat sig med angränsande socken om barnmorskas anställande. Barnmorskorna åtnjuta i allmänhet befolkningens förtroende och anlitas i de allra flesta förlossningsfall. Oexaminerade hjelperskor påkallas derföre högst sällan och endast i de fall, der barnmorskan icke hinner att i rättan tid anlända.

Till Kongl. Sundhetskoll. har jag under årets lopp insändt 5 st rapporter om af barnmorskor verkställda tångförlossningar. Möjligen hafva flere sådane under året förekommit, men icke kommit till min kännedom. Jag föranledes till denna anmodan deraf, att en barnmorska på min förfrågan uppgifvit hafva sig insändt sina rapporter till provinsialläkaren i Enköping troende sig ännu höra till sistnämnda Provinsialläkardistrikt. Detta misstag är förklarligt och förlåtligt, om man tager i betraktande, att barnmorskorna härstädes icke blifvit underrättade om att ny Provinsialläkare blifvit för Bro och Håbo härader anställd. De obstetriska operationer som af mig blifvit verkställda, äro

endast två tångförlossningar samt en efterbördsuttagning, der barnmorskan hade afsltit nafvelsträngen. För ett af dessa fall redogöres utförligare i särskild bilaga.

h) Bewäringsmanskapet. Om årets bewäringsmönstringar har jag redan i Juni månad insändt rapport till Kongl. Sundhetskollegium till hvilken rapport jag tager mig friheten att hänvisa.

4. Embetsförrättningar på grund af wederbörande auktoritets särskilda förordnande.

a) För helso- och sjukvårdsärenden.

I anledning af Scharlakansfeberepidemier i Öfveroch Yttergrans socken företog jag dels på Landshöfdingembetets förordning dels på Pastors begäran Embetsresa till dessa socknar den 8de, 20de, 23dje Oct. samt 8de Nov. samt i anledning af smittkopporna på Aronsborg i Kalmar socken en embetsresa dit den 25te Oct., om hvilka förrättningar rapport ofördröjligen afsändes till Kongl. Sundhetskoll. och Kongl. Befallningshafvande.

b) För medicolegala ändamål Hafva icke under förflutna året förekommit.

5. Uppgift på inom distriktet bosatta personer af:

a) Legitimerade läkare: ingen utom undertecknad

b) Badaremästare, Dentister: inga

c) Djurläkare: En sådan, nemligen Sqvadronshästläkaren Herr C E Edling är af distriktet anställd samt boende på Lindhagaberg (Bro gård) i Bro socken. Han lärer wara ganska mycket anlitas.

d) Apotekare, Provisor och lärlingar.

En Provisor Herr Högman har under året varit bosatt på Tranbygge i Västra Ryds socken, men är nu från orten afflyttad. En f. d. Apotekare Herr Utterström är boende inom Ofvergrans sn.

e) Barnmorskor.

De af distriktets kommuner antagne barnmorskor äro följande:

för Ofver- och Yttergran: Fru Anna Catharina Högman, hvilken har rättighet att begagna instrumenter.

för Kalmar socken: Hustru Brita Catharina Ericsson.

för Skokloster o Häggeby: Ulrica Eleonora Jansson.

för Håtuna och Tibble: Hustru Lovisa Charlotta Broman, till hennes biträde är antagen f. Torpare Sandströms hustru Malena Jonsd. Sjögren.

för Västra Ryd och Näs: Hustru Johanna Dorotea Stenberg f. d. Åkerman, som har rättighet att begagna instrument.

för Bro och Lossa: Mamsell Christina Wilh. Jansson, hvilken har rätt att begagna instrument.

De äro alla examinerade samt af kommunen antagna och aflönade.

1) Vaccinatörer:

Öfvergran: Orgelnisten E Öhlen

Yttergran: A Enlund,

Kalmar J A Edlund

Skokloster: J A de Vahl

Häggeby: N O Kjellbom

Håtuna: E Söderström

Tibble: J Hallenborg

Västra Ryd: J G Thörngren

Näs: J R Lagerström

Bro: C F Wallenström

Lossa: E Forsell

De fleste af dessa godtgöras med en årlig kollekt samt dessutom 37 å 50 öre för hvarje vaccinerad person.

g) Kvacksalvare:

Provisor Högman på Tranbygge lærer utdelat såväl råd i sjukdomar som medikamenter men varit föga anlitad, nu är han ifrån bygden afflyttad. Några andra kvacksalvare finnas ej inom distriktet, men i närmaste grannskap utom detsamma nemligen i Sigtuna stad lära finnas 2ne sådane af genus femininum hvilka stundom lära af en och annan härifrån blifvit anlidade. Jag känner för öfrigt hvarken deras namn ej heller deras förfarenhet i den medicinska wetenskapen.

6. Wetenskapliga iakttagelser, märkliga sjukdomshändelser, kirurgiska och obstetriska operationer af intresse:

Se bilagan.

7. Andra med allmänna helsowården sammanhang egande ämnen

som anses böra till allmän kännedom komma, men icke under ofvanstående rubriker äro hänförlige, har jag icke att andraga.

I en särskild bilaga har jag äran insända en förteckning på de tjensten tillhörande handlingar, hvilka dels wid tjenstens tillträde requirerades och erhöles från Kongl. Sundhetskoll. dels sedermera under årets lopp kommit provinisalläkare Arcivet tillhanda.

Stockholm West Tibble den 31 mars 1866 J

W Lindwall

Provinisalläkare